

Araştırma Makalesi

Nasiruddin Tusi'nin icadı Mehter düdüğü (Kelenay) çalgısı

Abbasgulu Necefzade¹

Azerbaycan Milli Konservatuarı, Bakü, Azerbaycan

Makale Bilgisi

Geliş: 27 Şubat 2024

Kabul: 23 Mart 2024

Online Yayın: 30 Mart 2024

Anahtar Kelimeler

Kelenay
Kitab-i Dede Korkut
Mehter düdüğü
Nasiruddin Tusi
Organoloji
Ulusal üflemeli çalgılar

3023-7890 / © 2024 TOD
Genç Bilge Yayıncılık tarafından
yayınlanmakta olup, açık erişim,
CC BY-NC-ND lisansına sahiptir.

Öz

Bu makalede Azerbaycan'ın milli üflemeli çalgılarından bir olan Mehter düdüğü (Kelenay) incelenmeyi amaçladım. Azerbaycan topraklarında eski çağlardan günümüze kadar kırktan fazla farklı üflemeli çalgının kullanıldığı bilinmektedir. Bu çalgıların bir kısmının unutulduğu, bir kısmının günümüze kadar geldiği, bir kısmının ise modern çağımızda ergolog-bilim adamları ve restoratörler tarafından yapılmıştır. Mehter düdüğü de (daha sonra kelenay olarak anılacaktır) böyle bir çalgıdır. Evimde 80'den fazla çalgıdan oluşan kişisel bir koleksiyonum var ve bunların arasında mehter düdüğü özel bir yere sahiptir. Mehter düdüğü veya kelenay olarak adlandırılan müzik aleti, farklı adlandırılrsa da esasen aynı çalgı olduğu belirtiliyor. Makalede bu çalgının ortaya çıkış tarihi, etimolojisi, edebi kaynakları, morfolojisi ve tanınmış icracıları verilmektedir. Mehter düdüğü, XIII. yüzyılda yaşayan Azerbaycan'ın klasik şairi Hoca Nasuriddin Tusi tarafından icat edilmiştir. Türk bilgini Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda yazdığı "Seyahatname" adlı eserinde bu konuda bilgi vermiş, İngiliz müzikolog Henry George Farmer (1882-1966) ve bilim adamı Süreyya Agayeva da bu kaynaktan yararlanmışlardır. Ama bu makalede ilk kez bu araçlar kapsamlı bir araştırmaya konu oluyor. Mehter düdüğü yani kelenay çalgısı hakkında ileride daha fazla çalışmaların yapılmasını öneririm.

Makaleye atf için

Necefzade, A. (2024). Nasiruddin Tusi'nin icadı Mehter düdüğü (Kelenay) çalgısı. *Türk Organoloji Dergisi*, 1(1), 1-9. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11193720>

Giriş

Biz çağdaş Azerbaycan Türkleri olarak kendimizi mutlu nesillerin çocukları olarak görüyoruz. Çünkü atalarımız ülkemizin farklı bölgelerinde sayısız kültürel ve tarihi izler (arkeolojik, tarihi, etnografik, ayrıca dilsel kaynaklar, edebi ve minyatür resimler) bırakmışlardır. Bilim adamları bu izleri inceleyerek Azerbaycan'ın kadim tarih ve kültüre sahip bir toprak olduğunu bilimsel dayanaklarla ve gerçeklerle kanıtlamışlardır. Elde edilen arkeolojik malzeme ve kültürel buluntular, tarihi, edebi, etnografik, dilsel, minyatür resimler ve diğer kaynaklar, farklı milletlerden seyyahların hatıraları, ülkemizde kullanılan herhangi bir müzik aletinin Azerbaycan Türklerine atfedilmesine adeta verilen bir "pasaport", ya da "kimliklerini" doğrulayan bir sertifikadır. Bu nedenle herhangi bir çalgıyı incelerken cesaretle gerçeklere ve kaynaklara başvururuz, atalarımızdan bize miras kalan maddi ve kültürel gerçekler keşfedildiğinde bu çalışmadan büyük keyif alır ve gurur duyarız.

Azerbaycan Türkleri dünya musiki hazinesine birbirinden ilginç, icazkar, enteresan sesli birçok çalgı aletlerini bahsetmiştir. Bu enstrümanların Azerbaycan kültürünün ve müziğinin gelişmesinde ve tanıtılmasında büyük rolü olmuştur. İster aşık sanatının ister eski halk oyun ve danslarımızın, ister muğamlarımızın, isterse de halk mahnılarımızın (türkülerimizin) ortaya çıkışı ve dinleyicilerin estetik zevklerinin, musiki duyularının oluşmasında araçlarımızın rolü inkar edilemez. Bu doğrultuda Azerbaycan milli üflemeli çalgı aletleri de önemli bir yer tutmaktadır. Araştırmalarımız

sonucunda Güney-Kuzey Azerbaycan topraklarında farklı dönemlerde 40'tan fazla üflemeli sazların kullanıldığı tespit edildi. Bu konuyla ilgili 2006 yılında bir tez yazdık. Bu çalışma 2022 yılında Bişkek'teki "Türk Dili Konuşan Ülkeler Siyasetini Destekleme Fonu" başkanı Nusrat Mammadov'un desteğiyle Türkçe olarak yayımlandı (Necefzade, 2022, s.284). Burada her hangi üflemeli saz "Tarih", "Etimoloji", "Edebi kaynaklar", "Minyatür resimler", "Morfoloji", "Ses aralığı", "Ünlü icracılar" gibi paragraflarda detaylı olarak incelenmektedir. Bu çalgılardan biri de aerofon grubuna ait mehter düdüğüdür (kelenay).

Azerbaycan-Türkiye ortak müzik kültürünün çok eski tarihi kökleri vardır. Halklarımızı birleştiren temel özellikler aynı dile, milli geleneklere, dine ve kültüre sahip olmalarıdır. "Nasiruddin Tusi'nin icat ettiği mehter düdüğü (kelenay) çalgısı" başlıklı yazıda Orta Çağ'da Anadolu'da ve Azerbaycan'da yaygın olarak kullanılan mehter düdüğü (kelenay) çalgısından bahsedilmektedir.

Her müzik enstrümanının kendine ait bir sesi, kendi dünyası vardır. Mehter düdüğü veya kelenay, müzik dünyamızı süsleyen eşsiz müzik aletleri arasında yer almaktadır.

Resim 1. Kelenay²

Türkçe kaynaklarda mehter düdüğünden bahsedilmesine rağmen çalgının resmi, yapısı ve hazırlanışı hakkında bilgi verilmemektedir. Sadece bu kaynakta İlhani Devleti (1258–1357) döneminde mehter orkestralarında kullanılan mehter düdüğü adı verilen bir müzik üflemeli aletin olduğu belirtilmektedir (Mehter Takımı Çalgıları, İstanbul Mehteran, 26.01.2023). Modern mehter orkestralarında kullanılan herhangi üflemeli çalgıya mehter düdüğü de denilebilir. Kanaatimizce bahsettiğimiz çalgıya daha sonraki aşamalarda mehter düdüğü adı verilmiştir. Mehter düdüğü hakkında bilgi edinmek için kelenay denilen çalgıyı da incelemek gerekir (resim 1). Bizce Mehter düdüğünün asıl adı kelenay'dır. Bu noktadan hareketle yazımızda iki çalgı paralel olarak incelenmiş olup, ıslık sesli üretici bulunan çalgıların prototipi olan düdük (resim 2) de incelenmiştir. Daha önceki çalışmalarımızda kelenay hakkında kısa bilgiler verdiğimiz hatırlatalım (Necefzade, 2018:328). Sunduğum makalede ilk kez ayrı ayrı kapsamlı bir araştırmaya dahil oldum.

Resim 2. Düdük³

Ortaya çıkış tarihi

Önce ıslıklı ses kayd edicisi olan mehter düdüğü ya da kelenayın "atası" (prototipi)sayılan düdüğün ortaya çıkış tarihine dikkat edelim.

Aerofon grubuna ait ilk ıslıklı, basit üflemeli müzik aletine düdük adı verilmektedir. Düdük ile ilgili en eski yazılı kaynak "Kitap-ı Dede Korkut" destanıdır (Kitap-ı Dede Korkut, 1999, s. 721). Daha sonra Azerbaycan'da düdük esas alınarak tütek, kuş düdüğü, kelenay, koşaney, tülek vb. bu tür üflemeli çalgılar yaratıldı.

Dede Korkut bilimcisi, filoloji bilimleri doktoru, değerli bilim adamı, profesör Samat Alizade'nin (1938–1998) araştırmalarına göre, "Kitap-ı Dede Korkut"daki bazı dini-mitolojik kavram ve gelenekler Miladın III.–IV. yüzyıllarına denk gelmektedir (Kitap-ıDede Korkut,1999,sh.377). Ama Korkut bilim adamlarına destanının bazı hikayelerinin kökenleri M.Ö. ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu hikayelerin bazı ilk versiyonları VI-VII. yüzyıllarda sözlü olarak yazıya geçirilmiştir. Destanda adı geçen düdük çalgı aletinin de M.Ö. icat edildiğini düşünüyorum.

²Teymur Hüseyinov'un kişisel müzik enstrümanları koleksiyonundan.

³Abbasgulu Necefzade'nin kişisel müzik aletleri koleksiyonundan.

Eski Taş (Paleolitik) dönemde avcılar düdüğü bir kanca veya kamıştan yapıyorlardı. Daha sonra çobanlar düdüğün borusu üzerine çalgı delikleri açarak onu mükemmel bir tütek aleti haline getirdiler.

Türk bilgini, seyyah, coğrafyacı, tarihçi, etnograf, şair Evliya Çelebi Derviş Muhammed Zilli'ye (1611–1683) göre mehter düdüğünü, XIII. yüzyılda yaşamış Doğu'nun dahi bilim adamlarından - fizikçi, hekim, iktisatçı, coğrafyacı, müzikolog, filozof, astrolog, matematikçi, tarihçi, finansçı, ilahiyatçı, hukukçu ve devlet adamı Hoca *Nasireddin Abu-Cafer Mubammad ibn Mubammad ibn Hasan Tusi (1201–1274) onu icat etti* (Farmer, 1999:110). Henri Corc Farmer (1882–1966) “Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul” kitabından yararlanmıştır. Burada şöyle diyor: “Mehter düdüğü sazaneleri: Neferat 35, Nasır-ı Tusi icadıdır. Bütün mehteran bununla talim ederler” (E. Çelebi Seyahatnâmesi. I. cilt, 2-ci kitap, 2003, s. 643).

Onurlu sanat adamı, sanat çalışmaları felsefesi doktoru, doçent Süreyya Agayeva şöyle der: E.Çelebi'ye göre bu alet eğitim öğretim sürecinde (prova prosesinde) kullanılmak üzere geliştirilerek yapılmıştır (Agaeva, 2011: 106-116).

Orta yüzyıllarda Azerbaycan'da "Tebbaz" adı verilen askeri orkestralar faaliyet gösteriyordu. Bu orkestranın müzisyenlerine de Tebbaz denirdi. Eğitim sürecinde Tebbazlar yüksek (gür ve tiz)sesli enstrümanlar yerine yumuşak sesli enstrümanları tercih etti. Çünkü oda koşullarında yüksek sesli enstrümanlarla pratik yapmak sağır ede bilirdi. Tebbazlar öğrendiklerini bu tür etkinliklerde, tatbikatlarda, devlet liderlerini açık havada karşılarken, savaşlarda vs. gür sesli çalgılar çalıyorlardı.

Orta Çağ'da üstad sanatkarlar öğrencilerine gürsesli çalgılarda (zurna, karanay, burmalı boru) melodiyi öğrettiği eğitim sürecinde çok nefes gerektiren çalgılardan kullanırlardı. Çünkü yeni öğrenenler bu tür enstrümanları çalarken sıkıntı çekiyorlardı. Azerbaycan'ın seçkin müzikolog-bilim adamı Abdülkadir Maragalı (1353–1435) de incelemelerinde böyle anlarda zurnacılar öğrencilerine balabanla havalat öğrettiğini yazar. Ezgini hafızalarında daha iyi yer etmesi için aynı melodiyi defalarca tekrarlıyorlardı. Söylenenlere gelince, bununla ilgili Bişkek'te basılan kitaptan bir örnek sunuyoruz: “Burada bir nokta hatırlatılacak olursa, Orta asırlarda zurnacılar önce balaban çalmayı öğrenir, daha sonra bunları zurnada icra ederlerdi. XIV. yy'da yaşamış olan Abdülkadir Maragalı (“Cami'ul-Elhan” risalesinde)neyçe balaban (nayçe-i balaban) adlı aletten bahsederken zurnanın eğitiminin bu çalgı ile yapıldığını ifade eder: “*Nayçe-i balaban: Surnaya benzer. Surnayın talimi bununla yapılır, yumuşak ve hazin bir sesi vardır*” (Bardakçı, 1986:88).Başka bir deyişle, üstad talebesine balabanda herhangi bir melodiyi nasıl çalacağını öğretmiştir. Öğrenci daha sonra aynı melodiyi zurna üzerinde çalmıştır. Bu günkü günde bile bazı zurnaçılar talebelerine bu usulle muğam, dans ve şarkılar öğretmektedirler. Talebe hazır olduğunda balabanda öğrendiği melodiyi zurnada icra etmiştir. Böylelikle saatlerle geçen eğitim sürecinde talebe çabuk yorulmamıştır” (Necefzade, 2022:284)

Kelenay müzik aletinin adı bilimsel literatürde ilk kez Sanat Doktoru, Profesör Saadat Abdullayeva (1940–2017) tarafından anılmıştır. Ünlü şair Mikayil Müşfig'in (1908–1938) teyze oğlu devlet adamı, siyasi-sosyal figür, folklorcu Alihüseyn Dağlı'nın (1898–1981) “Ozan Karaveli” adlı eserine atıfta bulunarak kelenay hakkında bilgi verdi (Abdullayeva, 2002:40-49). “Ozan Karaveli” eserinde Azerbaycan, İran, Türkistan ve Hindistan'ın kralı (1736–1747) ve Türk kökenli Afşar hanedanının kurucusu Nadirgulu Han Afşar (1688–1747) zamanında kelenay kullanıldığı bilinmektedir (Dağlı ve Karaveli, 2006, s.192). Nadirgulu Han24 Oğuz boylarından biri olan Afşarların Kırklı boyunun temsilcisiydi.

Etimolojisi

Mehter düdüğünün adından da anlaşılacağı gibi iki bileşenden oluşur. Mehter ve düdük Bu kelimelerin her birinin etimolojik açıklamasına dikkat edelim.

Mehter, Osmanlı İmparatorluğu döneminde askeri orkestra ve müzisyenlerine verilen isimdir. Bu kelimenin anlamlarından biri de atın bakımını üstlenen kişi veya ahırın başıdır (Klasik Azerbaycan edebiyatında kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin derleyicileri sözlüğü, 2005, s. 74). Ayrıca bunların müzikle hiçbir ilgisi yoktur.

Düdük, kancadan yapılan ve nefesle çalınan en basit, ilkel müzik aletiydi (Azerbaycan dilinin izahlı lüğeti, 1980, s. 501). Tütek'in prototipi olarak kabul edilir ve kelimenin etimolojik anlamı "yalancı, kandırıcı, aldatıcı" demektir. Avcılar, avlayacakları kuşları kandırmak, cezbedip ve çok kolay bir şekilde avlamak için düdük çalarak kuşların seslerini taklit ("yanlış" sesler çıkararak) imitasya ederlerdi. Bu bakımdan çalgıya “yalan söylemek” anlamına gelen düdük adı verildi.

Günümüzde bile tavuk, civciv yemlemek, beslemek için sahipleri “dü-dü-dü” diyerek, bu tür kuşların seslerini taklit edip, onları yanlarına çağırırlar. Bazen haylaz, erçel ve yaramaz çocuklar ellerinde yem olmadığı halde “dü-dü-dü” diyerek tavuk ve civcivleri aldatıp yanlarına çağırırlardı. Bu durumda yetişkinler aynı çocuklara “düdük olma”, yani “yalancı, kandırıcı, aldatıcı olma” derlerdi. Burada güçlü şekilde ihtimal olunur ki “düdük” sözü bu deyimden ortaya çıkmıştır. “Düdük” sözcüğünde bu ifade aynı anlamda da kullanılmaktadır.

Azerbaycan'da geçmişte olduğu gibi, hatta günümüzde de yalancı, münafık, kandırıcı, aldatıcı, ikiyüzlü, riyakar, hakikatı inkar eden ve gerçeği çarpıtan kişilere hakaret manasında bazen düdük de denildiğini bilmekteyiz. Türkiye'de ise yurttaşlarımız muasır dilde düdük sözünü ıslık manasında da kullanıyorlar. Spor müsabakalarında spikerin sık sık “hakem düdüğü çalıyor”, “hakemin düdüğü susuyor” vs. kelimelerini kullanır.

Mehter düdüğü, mehterin çaldığı üflelemeli çalgı anlamına gelir. Kelenay kelimesi büyük boy ney (“okuma”, “şarkı söyleyen” kamış) demektir.

Her kamıştan ney müzik aleti yapılmaz. Onun şekerli ve şekersiz çeşitleri bulunmaktadır. Kil yazıtlara göre eski Türkler şekersiz kamışa “okuma, şarkı söyleyen kamış” anlamına gelen ney (na) adını vermişlerdir. Dr.Seyran Gafarov (1969–2018), ney'in kesinlikle Farsça bir kelime olmadığını belirterek, eserlerinde atalarımıza ait olan “na” adı verilen “okuma, şarkı söyleyen kamış'tan” bahseder (Gafarov, 2013). Genel olarak ney ismi çalgının yapıldığı malzemeye (kança, kargı, kamış) göre verilmektedir. Sümer metinlerinde de “kargı” kelimesine “kaği” şeklinde rastlanmaktadır (Galpin, 2010 (1937):98)

A.Dağlı'nın yazısına göre kelenaya bazen kelezurna da diyorlardı. Bize göre kelezurna denilin cezaten aklazurna türlerinden biri geliyor. Kelezurna sesine göre zurnadan farklı bir çalgıdır. Zurna tipi çalgıların sirenlerinde kelenaydaki gibi ıslıklı değil, çift kamışlı ağızlıktan oluşur. Bu nedenle araca kelenay demek daha mantıklıdır. Kelenay kelimesi Osmanlı döneminde mehter düdüğü olarak kullanılmıştır.

Edebi kaynaklar

Mehter düdüğü veya kelenay'ın adı edebi kaynaklarda geçerse de onun prototipi olan düdükle ilgili yazılara rastlıyoruz. “Kitabi-Dede Korkut” destanında kolça kopuz (kopız), zurna (surna), nagara (neqara), düdük, davulumbaz (tavlanbaz), davul (tavıl), kos, boru (borı), çovgan (çovqan) gibi çalgıların adları sıklıkla geçer (Kitap-ı Dede Korkut, 1999, sh. 45, 83, 132, 166, 175, 184). Destanda düdükle ilgili şöyle denilir: “Düdük gibi kan şorladı” (Kitap-ı Dede Korkut, 1999, s.140). “Burnundan kanı düdük gibi şorladı” (Halıkzade, 1999:132).

Görüldüğü gibi destanda düdük de aynı anlamda, benzetme gibi kullanılmaktadır. Burada düdüğün bir müzik aleti olarak kendine özgü özelliği, spesifik hususiyeti ve tiz sesi dikkat çeker. Yani aletin sesinin şorultulu performansı (şorulduktan icrası) bildirilir. Sanat çalışmaları alanında doktora yapan Profesör Fattah Halıkzade düdüğün sesinin “kan akışına benzemesini”, yani çalgının uzun ve devamiyetli bir sese sahip olduğunu yazar (Halıkzade, 1999:63). Büyük şair ve dramacı yazar Hüseyin Cavid (1882–1941) bir şiirinde düdük hakkında şöyle yazmıştır:

Sevgili bir çoban on bir yaşında,

***Düdük** çalar akarsular başın da* (Hüseyin Cavid, 2005, sh. 48)

H.Cavid "Şeyh Senan" adlı şiirinde de düdükle ilgili şunları yazmıştır:

Söylenip durma,

*Gel, **düdük** çal da, ya masal söyle,*

Ya güzel bir hikayen negleyle (Hüseyin Cavid.2005, sh. 174)

Büyük şairimiz Mikail Müşfik “Düdük sedaları” şiirinde sazın sesini şiirsel bir dille kullanır:

Bazen tebessümlerle cilveler *bulursunuz,*

Bazen tutkun gözlerin *şahidi olursunuz*

*Ey **düdük** sedaları! Ey **düdük** sedaları!* (Müşfik M.A., 2004, sh. 61)

Düdük çaldığında ıslığa benzer sesler duyulur. Klasik poeziyamızın her zaman genç olarak kalan dahi şairi Mikail Müşfik, “Düdük sedaları” şiirinde fabrikalarda çalışma saatlerini anlatır. Şair burada iş vaktinin başladığını duyuran, ıslığı

çalarak işaret veren sesleri “düdük sedası” adlandırmıştır.

Bazen araştırmacılar yanlış olarak düdük ve balaban aletlerini aynılaştırırlar. Bu durumda farkında olmadan sazlarımızın sayısını bir adet azaltırlar. Aslında, bu aletler ses çıkartıcılarına (ağızlıklarına) ve malzemelerine göre birbirinden keskin şekilde farklılık gösterirler. “Kitap-ı Dede Korkut” destanında karşılaştığımız “Düdük gibi kan şorladı” fikri düdüğün gerçekten de ıslıklı ses çıkartıcısı olduğunu tasdikler. “Şorladı” sözü – burada şırıldamak manasında kullanılmıştır (Kitabi-Dede Korkut, 1999, s. 221). “Şırıltılı” usulle yalnızca düdük gibi ıslıklı ses çıkartıcısı olan aletleri seslendirmek mümkündür.

H.Cavid takdim ettiğimiz şiiirinde düdük yazarken balabanı değil, işte tütek müzik aletini düşünmüş. Bilindiği gibi çobanlar hiçbir zaman sürülerini balaban çalarak otlatmazlar.

Morfolojisi

Bu saz mehter düdüğü olarak anılsa da, sesi mehter orkestrasında kullanılan diğer çalgılar kadar yüksek, gürültülü değildir. Mehter düdüğünün sesi nispeten ince, zarif, hassas ve narindir, kısacası melodik bir kamera (oda) enstrümanıdır. Kelenay hakkında A.Dağlı, “Ozan Karaveli” eserinde yazıyor: “Görünüşçe zurnaya benzer olan müzik aleti kelenay geçmişte halk arasında kelezurna olarak ta biliniyordu. Kelenay zurnadan çok daha uzundu (yaklaşık 70 cm.), üzerinde 8 hane (çalgı deliği – A.N) yerleşmiştir. Onun müştüğü⁴ bir çalım tüteğinkine benzemiş, üstüne hareket eden yastı halka geçirilmiştir. Denilene göre, onu tek-tek usta çalabilirmiş. Sesi harika, acayıp olup, ney sedalarını hatırlatırmış. Bu nedenle ona kelenay “büyük ney” adı verilmiştir. Şeddin’de (tizde – A.N.) obua’yı akla getirmiştir. Böyle bir müzik aleti zurnacı Abbasgulu’da da vardı, o, kelena’ya “kelezurna” adını vermiştir. Bu sazın özelliklerine ve iç alemine inmek, onu yakından tanımak için kendi evinde meşgul olmuş, ancak onu halk arasına çıkarmamıştır.

Ağahuseyin Resulzade’nin⁵ köylüsü (Balahani köyü – A.N) zurnacı Abbasgulu’ya atıfta bulunarak bildirir ki, Nadir Şah’ın Galagayn’da (şimdiki Sabirabad ilçesi – A.N.) yapılan taç giyme törenine dikkat çekerek burada aynı kelenay çalındığını söyler. Bu müzik aletinin başına gelen bir sürü olaylardan sonra Bakü pazarındaki bir komisyoncu tüccardan alınmış ve sonunda kelenay Abbasgulu’nun eline geçmiştir. 1908–1913 yıllarında Abbasgulu ile düğünlere giden komedyen Lotu Cabbar⁶ da aynı zamanda kelenay’ı kazanç kapısına çevirmiştir (bu aleti gösterilerde kullanıp, para kazanırmış). Lotu Cabbar bir veya iki kez ona acayıp bir şekilde üfleyerek yanında, yöresinde bulunanları ve onu duyanları güldürmüştür.

Bu arada Hanefi Zeynalli’ya⁷ harika, tuhaf olan müzik aletiyle ilgili sorular sorardım. O, şöyle derdi: – Böyle bir sazın olduğu doğrudur. Aynı zamanda sinc, tebil ve şeypur müzik topluluklarının üyesiydi” (A.Dağlı. Ozan Karaveli,2006, sh. 52-53).

Demek ki, kelenay’ın tüteğe benzer ıslıklı bir ses çıkartıcısı vardı. Bu alet büyük biçimli, 700 mm uzunluğundaydı. Azerbaycan Milli Konservatuvarı “Milli müzik aletlerinin restorasyonu ve iyileştirilmesi” bilimsel araştırma laboratuvarı çalışanı Teymur Hüseyinov kelenayı restore etmiştir (Resim 1). Bu aletin uzunluğu 860 mm ve iç çapı 10 mm’dir. Göyüş (huş) ağacından yapılmış aletin borusu üzerinde 6 çalgı deliği, arka tarafında ise sol elin baş parmağıyla kapatılan bir “gögüs” deliği bulunmaktadır. Borunun üst kısmı, yani dilçeğin (ıslıklı ses çıkartıcı) yerleştirildiği kısım kapatılır. Sanatçı, nefesini dilçeğe yardımcı boru vasıtasıyla iletir. Aslında tütekte olduğu gibi, sanatçı enstrümanın dilçeğini üfleyerek çalabilir. Lakin kelenayın borusu çok uzun olduğundan ve aletin delikleri 550-732 mm’de açılırken (hususen boyu kısa olan icracılar için) aletin başından nefes üflemek çok zordur. Bu nedenle usta Teymur kelenaya yardımcı bir boru uygulayarak sazın performansını çok kolaylaştırmıştır. Böylece, icracının boyunun uzunluğu ne olursa olsun, herhangi bir sanatçı bile kelenayı kolayca çalabilir. Kelenay’da hem ney, hem de tütek tembri, yani tınısı vardır. Ancak bu enstrümanın çalınması çok da kolay değildir. Burada parmakların uygulaması tütek, zurna, balaban ve köndelen neyden

⁴Burada A.Dağlı “müştük” sözünü ses çıkartıcı manasında yazmıştır, çünkü ıslıklı, tüteğe benzer müzik aletlerinde müştük olmaz. Bu tipli müzik aletlerinin ses çıkartıcısı gagaya benzer dilçektir.

⁵Ağahuseyin Ali oğlu Resulzade (1884–1938) – tanınmış parti ve devlet adamı, gazeteci, birçok kitabın yazarıydı. 1938. yılda, Azerbaycanda Sovyetler rejiminin sıkı baskı (repressiya) döneminde öldürülmüştür.

⁶Meşedi Cabbar Vahapov – “Lotu Cabbar” takma adı ile tanınmıştır, 1914–1915. yıllar’da Varşova’nın “Ekstrafon” şirketi Lotu Cabbar’ın, “Mirza oyunu”, “Karaveli” (abartma sanatı), “Hey-anacat danışığı” (konuşması), “Ceyranı”, “Katık (yoğurt) satmak” gibi oyunlarını plaka yazmıştır

⁷Hanefi Baba oğlu Zeynalli (1896–1938) – tanınmış bir edebiyat eleştirmeni, halk bilimcisi, birçok bilimsel ve edebi kitabın yazarıdır. 1938 yılda Sovyetler rejiminin sıkı baskı (repressiya) döneminin kurbanlarından biri olmuştur.

farklıdır. Kelenay'ın aplikatürası (aplikesi) ufuki neye daha uygundur.

Ses aralığı (diapazon) ve performans özellikleri

Kelenay'ın ses aralığı bir oktavdır: küçük oktavın “sol” sesinden I oktavın “sol” sesine kadar. Enstrümanın kromatik bir ayarı vardır. Bu sazın hem ney, hem de tütek tınısı var. Ama bu enstrümanı çalmak hiç de kolay değil. Burada parmakların uygulanması tütek, zurna, balaban ve köndelen neyden farklılık göstermektedir. Kelenay'da aplike (parmak dizimi) daha çok ufuki neylere benzer.

Düdük

Mehter düdüğünün adında “düdük” kelimesi geçtiği için bu çalgının yapısı hakkında özel bilgi vermek istiyoruz. Düdük yapısal olarak bir tür modern tütek şeklinde yapılmıştır (resim 2). Tütekten farklı olarak, düdüğün borusu üzerinde herhangi bir hava döngülü çalgı deliği yoktur. Düdüğün ağızlığı – ses çıkartıcısı aynen tütekteki gibi ıslıklıdır. Kamışın baş hissesinde tüteğin dilçeği gibi gağaya benzer dilçek açarak aletin ses çıkartıcı yerini düzeltirler. Ses çıkartıcı dilçek sanatçılar tarafından şu şekilde hazırlanmıştır: Kamış borunun yukarı ucu çaprazına kesilir, ona söğüt ağacından yapılmış (yaklaşık 30-35 mm uzunluğunda) gaga şeklinde bir “dil” perçin edilir. “Dil”in üst kısmı hafifçe tıraşlanır ve borunun iç duvarı ile onun arasında segment şekilli boşluk oluşur. Borunun baş hissesinin üst tarafında, sesi almak için “dil”in alt ucunun bitiminde kare şeklinde bir oluk açılır.

Böylece, bu ses çıkartıcı hisseye üflendiğinde “dil” ve kare şekilli oyuk ıslıklı seslenme verir. Bu nedenle düdük tüteğin prototipi olarak kabul edilir, selefî, yani “atası” sayılmaktadır. Aynı sebepten düdük, ilk ıslıklı çıkartıcısı olan sazlardan birisi sayılır.

Denildiği gibi, düdük'te tekdüze, yalancı, kandırıcı sesler çıkarılır. Müzik deliklerinin olmaması nedeniyle bu sazda belirli bir melodi çalmak mümkün değildir. Yine de yukarıda kaydettiğimiz gibi, mükemmel tütek aletinin ortaya çıkışında düdük çok önemli bir rol oynamıştır.

Azerbaycan sanat tarihinde hususi yeri olan büyük şarkıcı, yönetmen, aktör, rejisör, Mecnun rolünün ilk ve benzersiz icracısı Hüseyingulu Sarablı (1879–1945) düdükle bağlı şunları yazar: “Haftalarla tarlalarda ekili alanlarda toprak üzerindeki mahsülün arasında tuzak, ağ kuran kuşçular bıldırcın düdüğü (giyid) çalarak, erkek bıldırcını aldatıp tutardılar. Onu tutma usulü şöyle idi: ekinlerin (mahsüllerin) üzerine büyük ağ döşerdiler. Kuşçular ise ekinlerin dibinde gizlenip düdük çalardılar. Erkek bıldırcın düdüğün sesine aldanıp torun altına gelirdi, kuşçular kuşun tora düştüğünü görünce aniden ayağa kalkar ve kuş yanında adamı görünce havaya kalkarak tırmanışa geçmek isterken, ağa (tora) ilişir ve yakalanırdı” (Sarabski H., 2006, sh. 43-45).

Demek ki düdük mükemmel çalgı aleti değil de, bir tür ıslık, ikaz sireni veren, av aleti gibi, işletmişlerdir. Sonraları çobanlar düdüğün borusu üzerinde çalgı delikleri açmış ve alet muasır tütek biçimini almıştır. Çoban tüteği deyimi de buradan ortaya çıkmıştır. İlk zamanlarda tütek düdük adlanıp, daha sonra düdek ve nihayet tütek gibi, telaffuz edilmiştir. Gördüğümüz gibi, düdük sonraki yaşantısını tütek gibi sürdürerek, muasır devrimize kadar gelip çıkmıştır.

Tanınmış icracılar

E.Çelebi yazar ki, onun zamanında 35 mehter düdüğü icracıları olmuştur (E.Çelebi Seyahatnâmesi. I. cilt, 2-ci kitap, 2003, sh. 643). A.Dağlının “Ozan Karaveli” adlı eserinden anlaşılmaktadır ki, 1908–1913. yıllarda kelenayın usta icracısı, profesyonel zurna çalan Balahanlı Abbasgulu idi. Muasır devrde ise, kelenayın en güzel icracısı, bu aletin restoratörü – Teymur Huseyinov'dur.

Sonuç

Sonuç olarak, “Nasuriddin Tusi'nin icat ettiği Mehter düdüğü (kelenay) çalgısı” başlıklı yazımızda Azerbaycan'ın milli üflemeli çalgılarının ele alındığını belirtmek isteriz. Burada Azerbaycan'da farklı dönemlerde 40'tan fazla üflemeli çalgının kullanıldığı belirtilmektedir.

Sunulan makaleden organoloji bilimiyle uğraşanlar yeterince faydalanabilir. Yani bu makale, sahne sanatları bilimi ve müzik enstrümanı bilimi (organoloji) açısından çok değerli bir yazılı kaynak olarak kabul edilmektedir. Burada araştırma sırasında sözlü ve yazılı edebiyatımızın yanı sıra milli yaratıcılığın zirvesi kabul edilen “Kitap-ı Dede Korkut” destanına da atıfta bulunmaktadır.

Sunulan makalede mehtar düdüğü ve kelenay adı verilen, farklı isimlerle anılan ancak özünde aynı olan çalgılar ele alınmaktadır. Makalede bu çalgıların ortaya çıkış tarihi, etimolojisi, morfolojisi (yapısı) ve kullanım kuralları üzerinde durulmaktadır. Ayrıca klasik şairlerimizin eserlerinden çeşitli şiir örnekleri de burada sunulmaktadır. Genel olarak klasik şairlerin şiirleri, sadece müzik aletlerinin değil, milli müzik kültürümüzün (enstrümanlar, âşık ezgileri, dans sanatı, meyhane, halay türleri vb.) bir bütün olarak araştırılmasında vazgeçilmez materyaller olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmalar sayesinde adı geçen sanatların “kimliğinin” Azerbaycan halkına ait olduğu kanıtlanıyor. Bu kaynaklar sayesinde müzik kültürümüzün kadim bir “şiir arşivi” oluşturulmuş ve bu örnekler bir bakıma söz konusu alanların “pasaportu” haline gelmiştir.

Kaynaklar

- Abdullayev, B.M., Askerli, M.A., ve Zarinazade, H.H. (2005). *Klasik Azerbaycan edebiyatında kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin derleyicileri sözlüğü*. İki cilt halinde, II c. Bakü: Doğu-Batı
- Abdullayeva, S.A. (2002). *Azerbaycan halk müziği çalgıları (müzikoloji-organolojik araştırma)*. Bakü: Adiloğlu.
- Agaveva, S.H. (2011). *Azerbaycan müzik kültürü tarihinden (Evliya Çelebi'nin "Seyahatname" eserine dayanarak)*. / "Tarihi canlandıran unutulmuş müzik aletleri" bilimsel makalelerin toplanması, Bakü Müzik Akademisi.
- Alizade, S. (1999). *Kitabi-Dede Korkut. Derleyici, matbaacı, önsöz ve sözlük yazarı Samet Alizadeh*. Bakü: Yeni Yayınlar Evi.
- Azerbaycan dilinin açıklayıcı sözlüğü. (1980) Dört Ciltte, Cilt II. Bakü: Bilim
- Bardakçı, M. (1986). Maragalı Abdülkadir. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Çelebi, E. (1998). *Gezi Rehberi*. On ciltte I.c. (ciltten önce). Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazma Transkripsiyon. Dizinin yapımcıları: Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. İstanbul: "Altan Matbaacılık Ltd. Şti.", Ocak 432 sh.
- Çiftçi, H.G. (1999). *Onyedinci Yüzyılda Türk Çalgıları*. İngilizce'den Türkçe'ye çeviri: Dr. M. İlhami Gökçen. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Dağlı, A. ve Karaveli, O. (2006). (I. Kitap). Taslağı derleyip baskıya hazırlayan Necefzade A.I. Bakü: MBM
- Dağlı, A., ve Hamidov, A.H. (2006). Ozan Karaveli. (I. Kitap). Bakü: "MBM", 192 s. (Kitap, ANAS'lı M.Fuzuli El Yazmaları Enstitüsü'nde C-1021/9974 koduyla korunan yazarın el yazması esas alınarak A.Necfzade tarafından derlenmiş ve yayınlanmıştır)
- Farmer, H.G. (1999). *Onyedinci yüzyılda Türk çalgıları*. İngilizceden Türkçeye tercüme Dr. M. İlhami Gökçenindir. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Gafarov, S.A. (12-15 Mart 2013). Azerbaycan'ın nefesli çalgısı Ney: Tarihsel retrospektif ve özellikleri. // III. Uluslararası Bilimsel Sempozyum "Mugam Dünyası" Bildirileri. Bakü, s. 140-150
- Galpin, F. W. (2010) (1937). *Sümerlerin, Babillerin ve Asurların Müziği*. Londra, Cambridge, University Press, 110 s.
- Halikzade, F.H. (1999). *Kitabi-Dada Gorgud'un müzik sözlüğü*. / "Kitabi-Dada Korkud" (makale koleksiyonu). Bakü: "Bilim", s. 160-168
- Hüseyin, C. (2005). *Eserleri*. Beş ciltte, I c. Bakü: Lider
- Kitabi-Dede Korkut (1999). Bakı: Yeni Neşrler Evi.
- Mehter Takımı Çalgıları, (2023) İstanbul Mehteran, Anadolu Yakası: Doğu Mah Hatboyu Cad. No: 88/C. Avrupa Yakası: Yıldız Teknik Üniversitesi Esenler Merter Pendik/İstanbul <https://istanbulmehteran.com/mehter-takimi-calgilari-70>
- Mikayıl, M. (2004). Eserleri. Üç ciltte, I c. (Derleyen: Güllüseyin Hüseyinoğlu). Bakü: Sada
- Müşfik, M.A. (İsmayızade) (2004). *Eserleri*. Üç ciltte, I c. "İslıklar" (1927'de yazılmıştır). Bakü: Sada
- Necefzade A.I. (2018). *Müzik*. Beş ciltlik "Azerbaycan Sanatı Tarihi"nden II c. Bakü: Şerg-Gerb
- Necefzade, A.I. (2022). *Azerbaycan milli üflemeli çalgı aletleri (organolojik-tarihsel araştırma)*. Çevirici: Meyser Kaya. Bişkek: Uluu Toolor.

Necefzade, A.I. (2022). *Azerbaycan milli üflemeli çalgıları (organolojik-tarihsel araştırma)*. Çeviren: Meyser Kaya. Bişkek: Uluu Toolor.

Sarabski, H.M. (2006). *Eski Bakü*. Azer Sarabski tarafından derlenmiştir. Bakü: Doğu-Batı

Kişisel Arşivler

Teymur Hüseyinov'un kişisel müzik aletleri koleksiyonu

Abbasgulu Necefzade'nin kişisel müzik aletleri koleksiyonu

Yazar Özgeçmişi

Abbasgulu İsmail oğlu Necefzade, 1 Aralık 1957'de Şamahı ilçesinin Astrahanovka köyünde bilgili bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. A. Necefzade, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de bulunan 53 numaralı Ortaöğretim Okulunu ve aynı dönemde (1965-1974) 16 numaralı İlk Müzik Okulunu bitirdikten sonra eğitimine Sumgayıt Şehri Müzik Teknik Okulunda devam etmiş (1974-1978) ve sonrasında Üzeyir bey Hacıbeyli adına Azerbaycan Devlet Konservatuvarı'nda Orkestra Şefi, Konser İcracısı ve Öğretim Elemanı olarak yükseköğrenimini tamamlamıştır (1978-1983).

1976 yılından itibaren müzisyen olarak iş hayatına başlayan A. Necefzade, çeşitli müzik topluluklarının lideri ve icracısı olarak görev yapmıştır. Onun liderliğini yaptığı topluluklar arasında 1980-1981 yıllarında "Arzu" topluluğu "Oku, tar!", 1988 yılında "Meyhana" topluluğu "İstidadlar, üstün yetenekler arıyoruz" ve 2000-2014 yılları arasında "Oğuzlar" topluluğu "İstidad" programlarıyla çeşitli yarışmaların galibi olmuştur.

1983-1985 yılları arasında Azerbaycan'da askerlik görevini ifa ederek vatani görevini yerine getirmiştir. A. Necefzade, 1985 yılında "Talebe ve Gençlerin XII. Dünya Festivali"nde ödüllü diploma ile onurlandırılmış, aynı yılın halk yaratıcılığı ittifak bakış-musabakasında en yüksek dereceyle katılımcı olarak diploma ve madalya ile ödüllendirilmiştir, ayrıca 1986 yılında 1. Kafkasya Gençler Festivali'nin galibi olmuştur.

Uzun yıllar Az TV'de folklorumuzu tanıtan A. Necefzade, "Destan" topluluğunun müzik rehberi olmuştur. Onun Az TV'de sunuculuğunu yaptığı "Yallı" (1998-2007 yılları arasında), İctimai TV'de "Yurd İncileri" (2013-2016 yılları arasında) programları Azerbaycan'ın kültürel hayatında büyük eğitici öneme sahiptir. 2005 yılında ise Lider TV'de "Ud Nağlı" ve "Kara Zurna" sanat filmlerinin danışmanı olmuştur.

A. Necefzade, Azerbaycan Kültür Bakanlığı ve "Vatan" derneğinin desteği ile birçok ülkede (Mısır, Irak, İran, Türkiye, Meksika, Hollanda, İtalya, İsrail, Japonya, İsviçre, Belçika, Almanya, Yunanistan, İngiltere, ABD ve diğerleri) kültürümüzü başarıyla temsil etmiştir. Yurtdışı basınında A. Necefzade'nin çalışmaları ve başarıları hakkında olumlu yazılar yayımlanmıştır.

2005-2011 yılları arasında Azerbaycan Milli Konservatuvarı'nda "Milli Müzik Aletlerinin İyileştirilmesi" bilim ve araştırma laboratuvarının başında yer almış, 2011-2018 yılları arasında "Milli Müziğin Araştırılması" bilim ve araştırma laboratuvarının başında olmuş ve "Enstrümantal Muğam", "Milli Müziğin Tarihi ve Teorisi" ile "Müziğin Tarihi ve Teorisi" kürsülerinde öğretim görevlisi olarak hizmet vermiştir. Ayrıca 2003-2014 yılları arasında Azerbaycan Devlet Kültür ve Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin "Müzik Sanatı" fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır.

A. Necefzade, "Azerbaycan nefesli çalgıları (organoloji-tarihsel araştırmalar)" adlı tezini başarıyla savunarak, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı nezdinde Yüksek Belgelendirme/Sertifika Komisyonunun 29 Mayıs 2007 tarihli (Protokol No. 19-K) kararıyla Sanat Bilimleri Doktoru (Doçent Doktor) akademik unvanını almıştır (Diploma: EN № 04560). Abbasgulu Necefzade'ye, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı nezdinde Yüksek Belgelendirme/Sertifika Komisyonunun 30 Kasım 2010 tarihli (Protokol No. 36-K) kararıyla Müzik Sanatları Doçenti unvanı verilmiştir (Doçentlik belgesi: DS № 03655).

A. Necefzade, "İdiyofonik çalgı aletlerinin Azerbaycan örnekleri, menşei ve yeni sınıflandırılması" adlı tezini başarıyla savunarak, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı nezdinde Yüksek Belgelendirme/Sertifika Komisyonunun 7 Mart 2014 tarihli (Protokol No: 04-R) kararıyla Güzel Sanatlar Bilimi Doktoru (Doktora) unvanını almıştır (Diploma: ED No: 01540).

1997 yılında çeşitli müzik aletlerinde icra ettiği "Name" adlı albümü ve kaseti, 2016 yılında ise milli yaylı-telli çalgılardan oluşan bir kuartet ve milli kamera orkestrası ile "Azerbaycan" adlı albümü müzikseverlerin beğenisine sunulmuştur. A. Necefzade, 1999 yılından itibaren Azerbaycan Basın Yayın Dünyası Birliği üyesi, 2017 yılından itibaren ise Azerbaycan Aşıklar Birliği üyesidir ve 2009-2018 yılları arasında "Konservatuvar" bilimsel dergisinin editörü ve sorumlu sekreteri olarak görev yapmıştır. 2016 yılında ABD'de Indiana Üniversitesi'nde ustalık dersleri vermiştir.

Ünlü şair M. Müşfig'in şiirlerine bestelediği şarkılarla, "Müşfig" adına hatıra ödülüne layık görülen A. Necefzade, 250'den fazla bilimsel makalenin yazarı olup, 40'tan fazla eserin (kitap, monografi, ders kitabı, ders materyali, metodik tavsiye, notografi, çeşitli el yazmaları, ders programlarının düzenleyicisi) yazarıdır. "Azerbaycan çalgı aletlerinin açıklamalı sözlüğü" (2003), "Çalgı aletlerimiz" (2004), "Balabancı Hasan Dayı'nın fıkraları" (2004), "Halk çalgı aletleri öğretim metodu" (2007), "İki şarkı" (2008), "Müşfig'in duygu yapıları" (2009), "Nağmeler" (2009), "Azerbaycan'ın idiyofonik çalgı aletleri – organoloji-tarihsel araştırmalar" (2010), "Halk müziği sazandelerinin ifacılığında" (2013), "Medeniyetler beşiği: Tebriz" (2015), "Etnoorganoloji" (2016), "Muğam" (2017), "Sanatşünaslık (6213.01 – Müzik sanatı) üzerine bilimsel-araştırma işlerinin yazımına dair öneriler" (2017), "Usta Nizami Ramziden meyhaneye armağan" (2017), "Kitabi-Dede Korkut" destanında çalgı aletleri (araştırmalar ve sözlük)" (2017), "Müzik" (2018), "Ud çalgı aleti Azerbaycan kaynaklarında (araştırmalar ve sözlük)" (2019), "Hızır aşıkları" (2020), "Azerbaycan'ın savaççı ruhlu milli ritimleri" (2021), "Azerbaycan milli nefesli çalgı aletleri (organolojik-tarihsel araştırma)" (2021), "Nizami Gencevi'nin yaratıcılığında müzik aletleri" (2022), "Alim Gasimov hakkında düşüncelerim" (2022) adlı kitapların sahibidir. Nizami Remzi'nin "Şarkılar ve gazeller" (2002), Alihüseyn Dağlı'nın "Ozan Karaveli" (2006), "Muğam Ansiklopedisi" (2009) kitaplarının da düzenleyicisidir.

A. Necefzade, (C. Cabbarlı, M. Müşfig, N. Hazri, C. Nevruz, B. Vahabzade, Ağasefa, L. Aliyeva, N. Remzi, V. Ahmed ve diğer şairlerin şiirlerine) 60'tan fazla şarkı bestelemiştir. Bu şarkıların birçoğu AzTV'nin arşivinde saklanmaktadır. A. Necefzade'nin projesi üzerine Abdulkadir Maragalı'nın icat ettiği elvah, Dede Korkut'un kolça kopuz, ayrıca yaylı kopuz, kos, erganun, şahrud ve ruhefza gibi enstrümanlar restore edilmiştir.

2019-2021 yılları arasında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlı Sanat ve Mimarlık Yüksek Tasdik Komisyonu Uzman Konseyi üyeliğine seçilmiştir.

29 Aralık 2021 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı tarafından "Nizami Gencevi" hatıra rozeti (sertifika No I-264) ile ödüllendirilmiştir.

2021 yılından itibaren U.Hacıbeyli adına Bakü Müzik Akademisi Tez Konseyi bünyesinde (FD 2.36) bilimsel seminerin üyesidir.

Evlü olup, bir oğlu ve üç torunu vardır.

Nasiruddin Tusi's invention, the Mehter whistle (Kelenay) musical instrument

Abstract

In this article, I aimed to examine the Mehmet whistle (Kelenay), one of Azerbaijan's national wind instruments. It is known that over forty different wind instruments have been used in Azerbaijan from ancient times to the present day. Some of these instruments have been forgotten, some have survived to the present day, and some have been made by ergologist-scientists and restorers in our modern era. The Mehter whistle, which will later be referred to as the Kelenay, is such an instrument. I have a personal collection of over 80 instruments at home, among which the Mehter whistle holds a special place. The musical instrument referred to as the Mehter whistle or Kelenay, although differently named, is essentially the same instrument. The article provides the history of this instrument's emergence, its etymology, literary sources, morphology, and notable performers. The Mehter whistle was invented by Hoca Nasuriddin Tusi, a classical Azerbaijani poet who lived in the 13th century. The Turkish scholar Evliya Çelebi provided information about this in the 17th century in his work "Seyahatname", and English musicologist Henry George Farmer (1882-1966) and scientist Süreyya Ağayeva have also utilized this source. However, this article is the first time these instruments have been subject to comprehensive research. I recommend further studies on the Mehter whistle, also known as the Kelenay instrument.

Keywords: Kelenay, Mehter whistle, Nasiruddin Tusi, National wind instruments, Organology, The Book of Dede Korkut